

Dietrich Bonhoefferin ajankohtainen merkitys

Yhteiskristillinen Bonhoeffer-tapahtuma Turussa 5.9.2026

Tomi Karttunen

Bonhoefferillä ”uskon rohkeus kuuluu yhteen ajattelun rohkeuden kanssa”, kuten emerituspiispa ja -professori Wolfgang Huber on osuvasti kiteyttänyt. Bonhoefferin merkitys on siinä, että hän ei ohjaa väistämään elämän vaikeuksia vaan kohtaamaan ne Raamatun, kristillisen uskon sekä uskon, toivon ja rakkauden varassa luovasti ja vastuullisesti.

Tulee siis olla uskollinen ”annetulla paikalla”, ei kammeta maailmaa sijoiltaan tai taistella tuulimyllyjä vastaan, kuten hän pohti nimillä *Kirjeitä vankilasta (Widerstand und Ergebung 1951)* ja *Etiikka (Ethik 1949)*, kuolemansa jälkeen julkaistuissa käsikirjoituksissaan. Bonhoefferin perinnössä on monia ajankohtaisia piirteitä ja kantavia rakenteita jotka liittyvät todellisuuden hahmottamiseen kolminaisuususkosta käsin Kristus-keskeisesti, ilmoituksen ja sen välittämän uskonperinnön kantamana mutta aina ajassa ja paikassa todellisuuskeskeisesti läsnä ollen. Hengellinen ja teologinen tai opillinen sekä eettinen tai yhteiskunnallinen kuuluvat tästä näkökulmasta yhteen, vaikka kirkolla ja valtiolla on omat tehtävänsä. Jumalan antamat mandaatit eli kutsumukselliset tehtäväksi annet ja elämän rakenteet eli kirkko, valtio, avioliitto ja perhe sekä työ ja kulttuuri ilmentävät luomistarkoitusta olla toisiaan varten, mutta samalla ne asettavat toisilleen rajat, joita ei tule rikkoa.

Sama vuorovaikutus tulee ilmi yksilön tai persoonan ja yhteisön välisessä suhteessa tai Jeesuksen Kristuksen ja Pyhän Hengen välisessä suhteessa. Todellisuus on läsnä näkyvässä todellisuudessa mutta se ei ole jähmettynyttä vaan ainutkertaista jokaisen hetken tullessa tarkoituksellisesti Jumalan kädestä ja jokaisen ihmisen syntyessä hänen tahdostaan ainutkertaiseksi yksilöksi. Tämä on se perusvire, josta käsin Bonhoeffer hahmottaa elämää ja teologiaa rakkauden, vapauden ja vastuun horisontissa. Kaikki on armoa, mutta se merkitsee kutsua seurata Herraamme Jeesusta, ei itseensä käpertymistä kuten langenneen maailman olemus luonnostaan olisi.

Bonhoefferin ajankohtaisuus tiivistyy siihen, että hän kutsuu kirkkoa yhdistämään hengellisen uskollisuuden, älyllisen rohkeuden ja julkisen vastuun tilanteessa, jossa ihmisarvo, totuus ja kristittyjen yhteys joutuvat uudella tavalla koetelluiksi.

Tästä lähtökohdasta käsin esitän muutaman ajatuksen Bonhoefferin ajatusten ajankohtaisuudesta liittyen ihmisen persoonaan ja Kristuksen seuraamiseen, hengelliseen ja teologiseen raamatuntulkintaan ja Jumalasta puhumiseen, yhteisölliseen ja kokonaisvaltaiseen ajatteluun Kristus-keskeisen kolminaisuususkon pohjalta sekä nationalismin torjuntaan, monenkeskisyyteen ja kristittyjen yhteyteen yli rajojen.

1. Persoonan suojelu ja Kristuksen seuraaminen

Bonhoeffer halusi uskon sisällön ja arjen kohtaavan. Hän arvosteli sellaista leväperäiseksi arvioimaansa ajattelua, jossa armosta oli tehty ”halpaa”, eli anteeksiantamus myönnettiin kyselemättä, kristilliseen elämäntapaan kytkemättä. Hän piti tätä Lutherin alkuperäisten ajatusten väärintulkintana. Armosta tehtiin idea ja ajatus, joka voitiin hyväksyä hyvänä asiana, mutta joka ei vapauttanut ahdistunutta omatuntoa ja kutsunut seuraamaan Kristusta arjessa. Se merkitsi samalla paitsi Kristuksen persoonan myös oman persoonan ja lähimmäisen persoonan vähättelyä. Jumalan armo ja rakkaus merkitsee, että jokaisella on korvaamaton arvo, joka heijastuu arkeen ja sen perusta on Jumalan luomistyö sekä hänen tulemisensa Jeesuksessa ihmiseksi. Uskon kautta Kristukseen, hänen läsnäolonsa voimassa Jumalan kuva meissä korjaantuu. ”Kalliiksi” armoksi Bonhoeffer kutsui Kristuksen ikeen ottamista harteilleen ja hänen seuraamistaan. Sitä kautta toteutuu todellinen minämme eli Jumalan luomistyön tarkoitus meissä.¹

Armo syntien anteeksiantamuksena ei ole tyhjää puhetta, vaan liittää elämämme syntiemme sovittajaan ja velkamme lunastajaan, Kristukseen. Hän kutsuu elämään uskon ja rakkauden mukaisesti turvaten Jumalaan ja lähimmäistä rakastaen keskellä arkea. Uutta voimaa tähän voi ammentaa pyhän kohtaamisesta Sanassa, ehtoollisessa ja ripissä sekä rukoushiljaisuudesta ja sanan mietiskelystä yksin ja yhdessä.

Kristitty kutsutaan seuraamaan, mutta seuraamiseenkin liittyy kantava armo (Matt 11:29–30). *Ethik*-teoksessaan Bonhoeffer kiteytti Kristuksessa maallisen ja hengellisen yhteyden löytävän todellisuuskäsityksensä, joka rakentuu Kristuksen ja Pyhän Hengen toiminnan vuorottelun varaan: ”Kysymys hyvästä on kysymys osallisuudesta Kristuksessa ilmoitettuun Jumalan todellisuuteen”.² Todellista on kaiken näkeminen niin, että Luojan suhdetta luotuun, eikä lunastusta, unohdeta. Kaikki luotu, kuten Nikean uskontunnustus ja Kolossalaiskirje muistuttavat, Kristuksen kautta:

¹ DBW 4, 29–43.

² DBW 6, 35.

Jeesuksessa Kristuksessa on maailman todellisuus tullut tähän maailmaan.... Kaikki todellisuuskäsitteet, jotka katsovat pois hänestä, ovat abstraktioita. Kaikki ajatteleva hyvästä, jossa ihanne asetetaan olevaa tai oleva ihannetta vastaan, ylitetään siellä, missä hyvästä on tullut todellisuutta, Jeesuksessa Kristuksessa. Jeesus Kristus ei anna samaistaa itseään ihanteen, normin eikä olevaisen kanssa. Ihanteen vihollisuus olevaa kohtaan, idean fanaattinen läpivieminen vastaan rimpuilevaa olevaista kohtaan voi olla yhtä kaukana hyvästä kuin ihanteesta luopuminen tarkoituksenmukaisuuden vuoksi. Niin ihanne kuin tarkoituksenmukaisuus saavat Kristuksessa uuden tarkoituksen. Ihanteen ja olevaisen yhteensovittamattomuus saa Kristuksessa, siis viimeisessä todellisuudessa, sovituksen. Osallisuus tähän todellisuuteen on aitoa hyvän kysymistä.³

Bonhoeffer korosti uuden ihmisyyden löytämistä Kristuksen seurassa, ei ihmisen itsepalvonnasta, mahtavista suorituksista ja suurista aatteista. Jäljet pelottivat ja muuttuivat entistä pelottavammiksi. Moderni aika merkitsi usein juuri ihmisen itsepalvontaa, mikä tuli ilmi juuri ajan suurissa ideologioissa.⁴ Vanha järjestys kumottiin ja valta luovutettiin diktaattoreille. Ihmisen palvonta osoittautui samalla ihmisen halveksumiseksi. Tästä kertoi juutalaisten kauhistuttava kohtalo tuhoamisleireillä. Bonhoeffer korostikin, että syvä ihmisyyks löytyy vain Jumalan itsensä lahjoittavasta rakkaudesta. Puolestamme kuollut ja ylösnoussut on kirkossaan meitä varten läsnäoleva ja kutsuu seuraansa: Jeesus Kristus. Tästä käsin voidaan aidosti avautua elämälle ja tehtävälle maailmassa uskon, toivon ja rakkauden horisontista käsin.

Syyskuussa 1941 Genevessä ilmaisemissaan ajatuksissa liittyen William Patonin kirjaan *The Church and the New Order* Bonhoeffer korostaa, että Jumala on ilmoittanut 10 käskyssään rajat, joita ei saa ylittää. Maallinen järjestys, joka pitäytyy 10 käskyn rajoissa, on avoin Kristukselle, so. kirkon julistukselle ja elämälle sanan mukaan. Sellainen järjestys ei tosin ole ”kristillinen”, mutta se on Bonhoefferin mukaan oikea Jumalan tahdon mukainen maallinen järjestys. Hän arvioi tällaisen järjestyksen olleen vielä äsken liberaalin anarkian uhkaama, mutta nyt se oli valtiollisen ja ideologisen kaikkivaltiuuden uhkaama. Kaikenkattava ideologinen ja diktatorinen kuristusote sai ihmisen kadottamaan itsensä ja hämärsi näkymän Jumalan tahtoon ja rakkauden lakiin elämän lakina.

³ DBW 6, 39–40.

⁴ Vrt. DBW 6, 93–124, kappale *Erbe und Verfall*.

Yhtä lailla tuo ihmistä uhkaava ja Jumalan pimittävä todellisuus voi kätkeytyä myös nykyajan diktaattorien tai yleisemmin talouden tai uuden tekniikan kaikkivaltaan, jota kohtaan meidän tulee olla rohkeasti terveen kriittisiä – toki asiaperustein. Bonhoeffer näki aikansa tekniikan, liukuhihnojen, moottoriajoneuvojen ja entistä tehokkaampien aseiden, kuten ydinpommin, ottaneen vallan ja orjuuttavan ihmistä. Tämä kysymys on mitä ajankohtaisin, kuten tiedämme, kun pyrimme löytämään tapoja suojella ihmispersoonan ja yksilön arvoa tekoälyn, robotiikan ja uuden, ihmistä jopa jumalallistavan transhumanismin puristuksessa myös tänään. Kone ei kuitenkaan ole ihminen saati kaikkivaltias. Ihmisyydessä on kyse muusta kuin pelkästään järjestä. Ihminen on kokonaisuutena luotu Jumalan kuvaksi.

Valtion kaikkivaltius tulee Bonhoefferin mukaan rikkoa oikean järjestyksen nimissä, joka alistuu Jumalan käskyille. Aitojen inhimillisten perussuhteiden varjelussa ja anglosaksisessa huolenpidossa Jumalan antamista ihmisoikeuksista on Bonhoefferin mukaan kyse samasta asiasta: aidon maallisen järjestyksen varjelusta Jumalan käskyn alaisuudessa. Käsitellessään kristillisestä näkökulmasta vapauskäsitettä Bonhoeffer alleviivaa, että ”vapaus jostakin” saa täyttymyksensä vasta, kun se on ”vapautta johonkin”. Vapaus vapauden vuoksi johtaa anarkiaan.⁵ Bonhoeffer kuului ensimmäisiin eurooppalaisiin teologeihin, jotka hahmottivat ihmisoikeuksien teologista perustaa.

Bonhoeffer liittyy 10 käskyn, rakkauden kaksoiskäskyn ja kultaisen säännön perustaan. Hän toteaa: ”Vapaus tarkoittaa raamatullisesti: olla vapaa Jumalan ja lähimmäisten palvelua varten.” Tämä edellyttää vapautta ulkoisesta ja sisäisestä pakosta, joka estää tämän palvelun. Vapaus ei merkitse kaikkien auktoriteettien nollaamista vaan elämistä Jumalan sanan järjestämien ja rajoittamien auktoriteettien ja sidosten valossa. Vasta tästä lähtökohdasta käsin voidaan tarkastella Bonhoefferin mukaan yleisiä poliittisia vapausoikeuksia. Vapaus ei tällöinkään ole hänen mukaansa ensisijaisesti yksilön oikeus vaan vastuuta lähimmäisestä.⁶

Ajankohtaista on myös kysymys aseiden ja väkivallan käytöstä elämän suojelemisessa, puolustautumisessa raakaa väkivaltaa vastaan. Bonhoeffer perusteli osallistumistaan vastarintaan ja Hitlerin vastaiseen salaliittoon kuvalla mielenhäiriöön joutuneesta kuljettajasta, joka ajaa kohti väkijoukkoa uhaten murskata sen. Tällöin ei tule vain odottaa tapahtuvaa ja rientää auttamaan eloon jääneitä, vaan tulee yrittää pysäyttää kuljettaja ennen törmäystä. Bonhoeffer tiesi näin tehdessään tulevansa syylliseksi älä tapa -käskyn vastaiseen toimintaan. Silti hän katsoi tämän olevan tuossa

⁵ DBW 16, 539–540.

⁶ DBW 16, 540.

tilanteessa ”vapaan vastuullisuuden teko”, yritys valita pienempi paha. Kyse ei ollut mistään yleisestä säännöstä, mitä hän korosti. Teoista ja siihen liittyvästä syyllisyydestä tulee myös kantaa vastuu.⁷

Kristillisessä uskossa ei ole kyse totalitarismista vaan vapauden ilmapiiristä Jumalan sanan varaan rakentuvassa yhteisössä. Ilman yhteisöä, seurakuntaa, Kristuksen ruumista, uskovalla ei ole häntä kantavaa yhteyttä uskossa läsnäolevaan Kristukseen veljien ja sisarien, pyhain yhteyden kautta. Yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksen perustava merkitys palautuu jo siihen, että kolmiyhteinen Jumala persoonien yhteytenä on seurakunnan ja kirkon elämän perusta.

2. Teologinen raamatuntulkinta ja Jumalasta puhuminen

Palvelu (*diakonia*) ja todistus (*martyria*) kuuluvat yhteen jumalanpalveluselämän ja spiritualiteetin kanssa. Tähän kokonaisuuteen Bonhoeffer syventyi erityisesti, kun hänet kutsuttiin vuonna 1935 osana Saksan kirkkotaistelua syntyneen Tunnustavan kirkon (*Bekennende Kirche*) pappisseminaarin kouluttajaksi Finkenwaldeen Itämeren rannikolle Pohjois-Saksaan. Täällä hän sovelsi oppeja Raamatun säännöllisestä hengellisestä lukemisesta ja mietiskelystä, päivän rukoushetkistä ja muista kristillisen yhteisöelämän peruspiirteistä. Bonhoeffer opetti paitsi kristillisen opin ja tunnustuksen perusteita, myös raamatuntutkistelua, saarnaamista, sielunhoitoa ja opettamista kristillisen uskon sisällölliseltä perustalta käsin. Hän ajatteli, että kirkon uudistuminen kytkeytyy yhteen hengellisen uudistumisen kanssa ja että erityisesti vaikeina aikoina papit tarvitsivat vankkaa hengellistä ravintoa ja ryhdikkyyttä selvitäkseen pää pystyssä.⁸

Myös laajemmat piirit ovat päässeet osallisiksi tämän vaiheen kypsyttämistä hedelmistä erityisesti kahden laajalti luetun kirjan myötä: ”Kutsu seuraamiseen” (*Nachfolge* 1937) ja ”Yhteinen elämä” (*Gemeinsames Leben* 1938). Keskeistä niissä on hengellisen elämän ja sen hoitamisen peruslähtökohtien kirkastaminen sekä Kristuksen seuraamisen merkityksen avaaminen myös luterilaisesta kristinuskon käsityksestä käsin.

Bonhoeffer harjoittaa näissä teoksissaan teologista ja hengellistä raamatuntulkintaa, joka ei jää vain historiallisen tiedon pintakerroksen varaan vaan avautuu Jumalan ilmoitukselle ja hänen puhuttelussaan seurakunnassa sanan varaan rakentuvana ja siitä elävänä yhteisönä. Bonhoeffer

⁷ Syyllisyyden kantamisen teemasta Bonhoefferillä ks. Huber 2019, 202–207.

⁸ Finkenwalden ajoista ks. erityisesti Zimmerli 2006 ja Außermair 2008. Myös Gütter 2002 korostaa spiritualiteetin ja ulospäin suuntautuvan palvelun yhteenkuuluvuutta Bonhoefferin ajattelussa.

totesi historiallisen tutkimuksen tavoittavan Raamatusta vain pinnan, ei sen hengellistä syvyyttä Jumalan rakkauskirjeenä meille tänään Olen kirjoittanut Bonhoefferin teologisesta raamatuntulkinnasta esimerkiksi Ilmoitus, kirkko ja etiikka -teoksessani (2020), joka käsittelee Bonhoefferin teologiaa eri näkökulmista. Tämä ajatus saa vahvistusta myös muilta tutkijoilta. Niinpä esimerkiksi Jameson E. Ross kirjoittaa väitöskirjassaan Bonhoefferin kirkollisesta raamatuntulkinnasta (2019) samansuuntaisesti.

Ross painottaa, että Dietrich Bonhoeffer oli ennen kaikkea Raamatun tulkitsija. Bonhoefferin kirkollinen raamatuntulkinta tapahtuu aina tietyssä toimintaympäristössä. Koska sanan on määrä tulla lihaksi ajassa ja paikassa eli Jumala puhuu konkreettisesti, tulkinnan aika ja paikka muovaa tulkinnan viitekehystä ja tulkintakäytäntöä. Bonhoefferin 1930-luvun raamatuntulkinta rakentuu sen kirkollisen tulkintamallin varaan, jonka hän kehitti jo vuonna 1925 kirjoittamassaan opiskelijaesseessä Raamatun hengellisestä tulkinnasta. Uudet tulkintaympäristöt saavat kuitenkin myös kehittämään tulkintakehystä edelleen kuten Bonhoefferin teologiassa muutenkin – se saa lihaa luiden ympärille.⁹

Ross ymmärtää Bonhoefferin suhteen Raamattuun hyödyntämällä oppia Pyhästä Hengestä koskevia opillisia resursseja ja suhteuttamalla huolellisesti Kristus-keskeinen näkökulma eli jumalallinen ja inhimillinen toiminta tulkinnassa toisiinsa. Vain Pyhä Henki voi avata silmät näkemään totuuden ja rakkauden sanassa. Vain Hengestä osallinen voi ymmärtää Hengen puhetta sanan kirjaimen kautta. Samalla Raamatulla on sekä jumalallinen että inhimillinen puolensa, kuten Kristus oli ja on Jumala ja ihminen erottamatta ja sekoittamatta. Ross näkee Bonhoefferin kirkollisen raamatuntulkinnan tarjoavan merkittävän panoksen tämän päivän keskusteluihin siitä, kuinka Raamattua tulisi tulkita.¹⁰ Tähän vaikuttaa teologisen raamatuntulkinnan uusi vahvistuminen sekä huomion kiinnittäminen lukijaan ja tämän päivän tulkintayhteisöön, uskonyhteisöön Raamatun aitona tulkitsijana, josta teoreettinen tiede, joka asettaa Jumalan Hengen työn sulkumerkkeihin, ei voi tavoittaa.

Jumalan puheen merkityksen näkeminen Raamatussa, todellisuuskeskeisyys ja Jumalan läsnäolon avaaminen erottamattomana osana tätä kokonaisuutta sekä toivon ja merkityksen iskevä kiteyttäminen ankarissa olosuhteissa toivoa julistaen merkitsee yhä tänään myös sitä, että Bonhoefferillä on sanottavaa, kun pyritään löytämään tapoja puhua kristinuskon Jumalasta tänään. Horst Georg Pöhlmann totesi, että Bonhoeffer opetti, että meidän tulee ensin puhua Jumalalle, jotta

⁹ Vrt. Ross 2019, 3.

¹⁰ Vrt. Ross 2019, 3.

voisimme puhua Jumalasta. Rukous ja Jumalasta puhuminen kuuluvat yhteen. Emme puhu poissaolevasta vaan poissaolossaankin läsnäolevasta. Jumala-puheen ytimessä on Jeesus, hänen sanansa ja tekonsa, ihmiseksitulon, ristin ja ylösnousemuksen todellisuus Vanhan testamentin ja juutalaisuuden kontekstissa. Hän on pysyvä kiintotähti, joka samalla tuikkii toivoa ja rakkautta, eloa uskoon edelleen. Siksi olennaista on mietiskellä evankeliumeita ja mietiskellä sitä, miten Jeesus Kristus Jumalan Poikana, ihmiseksi tulleen Herran kärsivänä palvelijana voidaan tuoda vuoropuheluun tämän ajan ihmisten kanssa.

Kuka on Jeesus Kristus meille tänään? kuului Bonhoefferin usein toistettu kysymys. Tavoite on ammentaa elävän veden lähteestä, niin että tuo lähde voi olla todellinen voima arjessa, rohkaisija rakkauteen lähimmäisiä kohtaan ja Jumalaa kohtaan. Miten voimme valmistaa tietä hänelle, jotta hänestä kuuleva löytää kestävän pohjan elämälleen? Voimme valmistaa tietä, mutta lopulta hän itse valmistaa tiensä. Silti osa opetuslapseutta on lähetyskäsken mukaan eläminen edelleen.

3. Yhteisöllinen ja kokonaisvaltainen teologia Kristus-keskeisen kolminaisuusukon pohjalta

Bonhoeffer suunnitteli Ethik-teoksestaan siihenastista teologista päätyötään, mutta se jäi käsikirjoitusasteelle. Kirjaksi rekonstruoitu teos näyttää selkeästi, miten Bonhoeffer ankkuroituu Jumala- ja Kristus-keskeiseen todellisuuskäsitykseen. Sitä kuvaa ennakoivasti myös jo hänen selityksensä vuonna 1932 Isä meidän rukouksen -pyyntöön ”Tulkoon sinun valtakuntasi”:

Ei mitä *Jumala* voisi ja mitä *me* voisimme, vaan mitä Jumala meissä tekee ja yhä uudelleen haluaa tehdä, on perusta rukouksellemme Jumalan valtakunnan tulemisesta. Se on Jumalan valtakunta maailmaa varten, kirouksen alla olevaa maailmaa, se on kuolemisen lain, yksinäisyyden ja janon murtumista maailmassa, ja se on kokonaan *Jumalan* valtakunta, hänen tekonsa, hänen sanansa, hänen ylösnousemuksensa. Se on todellakin ihme, Jumalan ihme, hänen kuoleman voittamisensa elämäksi, se on ihme, joka kantaa uskoamme ja rukoustamme valtakunnasta. Miksi meidän tulee hävetä, että meillä on Jumala, joka tekee ihmeitä, joka luo elämää ja voittaa kuoleman? Jumala, joka ei voi tehdä ihmeitä, on me itse. Jos Jumala on todellakin Jumala – silloin hän on, silloin on hänen valtakuntansa ihmeellinen, perimmäinen ihme. Miksi me olemme niin pelokkaita, niin varovaisia, niin heikkoja? Hän saattaa meidät kaikki häpeään, kun hän kerran antaa meidän nähdä asioita, jotka ovat tuhat kertaa ihmeellisempiä kuin kaikki tähänastiset.¹¹

¹¹ DBW 6, 271–272.

Bonhoefferin edistämä maallisen todellisuuden vakavasti ottaminen Jumalan luomuksena ei merkitse silmien sulkemista tuonpuoleisuudelta vaan sen läsnäolon näkemistä jo nyt Kristuksen läsnäolossa ja rakkaudessa. Osallisena siitä voi osaltaan välittää saatua eteenpäin sen ajan, joka on maan päällä annettu. Sitten on aika turvautua Kristukseen kuoleman ja pahan vallan voittaneena Ylösnousseena siirryttäessä ajasta ikuisuuteen, kun on aika luopua tästä elämästä kutsun tullessa ja ajan täytyttyä. Sitä ennen luottamus ja aktiivisuus kohdistuvat meille annettuihin vastuisiin, jo nyt annettuihin lahjoihin ja tehtäviin. ”Vastuullisuusetiikka” toimii yhteisen elämän puolesta kristillisen uskon pohjalta.

Bonhoeffer alleviivasi kristityn vapauden merkitsevän meidän tulemistamme aidoksi itseksemme Jumalan kuvaksi luotuna uskon vapauttamana Kristuksessa ja osallisuudessa pyhän Kolminaisuuden elämästä. Kristityn vapaus on vapautta maailmansisäisestä ulkoapäin ohjautuvuudesta ja synnin vallasta, jotta voisi vapaasti sitoutua palvelemaan lähimmäisiä yhteisönä ja ainutkertaisina yksilöinä. Yhteisöllisyys merkitsee sekä annetun Jumalan ilmoituksen että sekä menneiden polvien että nykyisten ja tulevien kunnioittamista samalla kun yksilöllinen ainutkertaisuus tekee mahdolliseksi yksilön, tietyn tilanteen, ajan ja paikan huomioon ottamisen. Teoksessaan Kutsu seuraamiseen Bonhoeffer kirjoittaa taustalla olevasta kolminaisuususkon pohjasta näin:

Jeesus Kristus asuu meidän sydämessämme... Nyt ei ole kysymys meidän kristillisestä elämästämme, vaan Jeesuksen Kristuksen todellisesta elämästä meissä. ’ja minä elän, enää minä, vaan Kristus elää minussa’ (Gal. 2:20). Ihmiseksi tullut, Ristiinnaulittu, Kirkastettu on asettunut asumaan minuun ja elää minun elämäni. ’Kristus on minun elämäni’ (saks. käännös Fil. 1:21). Mutta Kristuksen mukana asuu Isä minun luonani, ja Isä ja Poika Pyhän Henkensä kautta. Itse Pyhä Kolminaisuus on ottanut kristityssä asuinsijan, täyttää hänet ja tekee hänet omaksi kuvakseen. Ihmiseksi tullut, ristiinnaulittu ja kirkastettu Kristus ottaa muodon yksityisissä, koska nämä ovat hänen ruumiinsa, kirkon jäseniä. Kirkolla on Jeesuksen Kristuksen ihmismuoto, kuoleman muoto ja ylösnousemusmuoto. Se on ensin hänen kuvansa (Ef. 4:24; Kol. 3:10), ja siinä ovat kaikki sen jäsenet hänen kuvaansa. Kristuksen ruumiissa olemme kaikki tulleet ’Kristuksen kaltaisiksi’.¹²

¹² Kutsu seuraamiseen, 247.

Metodistipatori C.J. Tillinghastin väitöskirja (2023) parhaista käytännöistä seurakuntien istuttamisessa viittaa myös Bonhoefferiin esteiden ylittäjänä. Bonhoeffer oli hänestä ”hämmästyttävä käytännöllinen teologi.”¹³ Bonhoefferistä käytännöllisenä teologina on kirjoittanut myös saksalainen Peter Zimmerling. Tillinghast korostaa, että Bonhoeffer uskoi aktiiviseen opetuslapsuteen ja kokonaisvaltaiseen evankelioimiseen. Tillinghast näkee Bonhoefferillä olevan paljon sanottavaa kirkon kasvun tukemisesta. Olennaista on Tillinghastille Bonhoefferin korostus, että kirkko voi todella olla kirkko vain Kristuksessa. Bonhoeffer käyttää koko teoksensa *Yhteinen elämä* tämän pääajatuksen avaamiseen, mutta antaa samalla joitakin neuvoja siihen, miten nykyajan seurakunnanistutuksessa voidaan ylittää esteitä, kun ajoissa kohdataan ja kitketään pois esimerkiksi synnin ja pahan vallan yhteisössä aikaansaama kilpailu siitä, kuka on suurin.¹⁴

Bonhoeffer opetti etsimään eripuraisuuden siementä varhaisessa vaiheessa ja kukistamaan sen, ennen kuin se leviää kirkon sisäiseksi horjuttamiseksi ja hajaannukseksi. Tämä tarjoaa Tillinghastin mukaan vahvan ja käytännöllisen esimerkin myös seurakuntaistutukselle. On tärkeä olla valppaana ja ylittää este varhaisessa vaiheessa mieluummin kuin myöhemmin. Toisekseen Bonhoefferin esimerkin perusteella yhteiskunnalliseen tilanteeseen osallistumatta jättäminen näyttäytyy pelkuruutena. Esimerkki tästä on se, ettei vastusteta valtion vihamielistä yritystä ottaa kirkko haltuunsa, merkitsee uskon luovuttamista pois tai ainakin penseän välinpitämätöntä vakaumusta.¹⁵ On kuitenkin syytä varoa liian pikaisia johtopäätöksiä tästä ja alistaa Bonhoefferin ajattelu ja kristillinen usko ulkoa päin tuleville poliittis-ideologisille päämäärille, kuten valitettavasti on myös tapahtunut.

4. Nationalismin torjuminen, monenkeskisyys ja kristittyjen yhteys yli rajojen

Yksi keskeinen ulottuvuus Dietrich Bonhoefferin teologian maailmanlaajan kiinnostuksen näkökulmasta on se, että hän ajatteli ekumeenisesti. On vain yksi Kristuksen kirkko, jonka ykseyden pitäisi tulla näkyväksi Jumalan sanan totuuden, armon ja totuuden valossa. Kaikki tarvitsevat syntien anteeksiantamusta. Tämä on ekumenian perusta.¹⁶ Kristus on käsenyt menemään kaikkeen maailmaan ja tekemään kaikki kansat hänen opetuslapsikseen. Siellä missä on evankeliumi, on myös Kristus ja hänen kirkkonsa, ruumiinsa. Lähetystehtävä, missio, koskee

¹³ Tillinghast 2023, 57.

¹⁴ Tillinghast 2023, 58.

¹⁵ Tillinghast 2023, 59.

¹⁶ Bonhoefferin käsityksestä ekumeniasta ks. etenkin Clements 2015 ja Karttunen 2009.

kaikkea maailmaa. Kirkon ykseyttä ei voi erottaa maailman ykseydestä, uskoa rakkaudesta ja toivosta. Kristityt voivat myös oppia toisiltaan. Bonhoeffer ei rajannut katsettaan vain tunnustaviin kristittyihin vaan oli nöyrä oppimaan kaikilta. Hän oli kiinnostunut muun muassa Gandhin Jeesuksen vuorisaarnasta vaikutteita saaneen väkivallattoman vastarinnan menestyksellisyydestä.

Ajatus olla rehellisesti kuuliainen evankeliumien Kristukselle ja uskottava elämäntodistus tästä ei ole jättänyt kylmäksi. Aiempi Saksan evangelisen kirkon piispa ja professori Wolfgang Huber onkin kuvannut Bonhoefferin tuotannon vastaanottoa ja kiinnostusta sitä kohtaan sillä tavoin kansainväliseksi, että Bonhoeffer-reseptiolla on oikeastaan monta keskusta.¹⁷ Muuan ortodoksiteologi kommentoi hänen kirjaansa *Kutsu seuraamiseen (Nachfolge)*, joka mm. selittää Vuorisaarnaa ja kristillisen kirkon elämää Raamatun valossa, että tuo kirja on samanaikaisesti puhdasoppinen ja moderni ja että se teki häneen syvän vaikutuksen. Entinen katolisen kirkon ylin opinvalvoja kardinaali Gerhard Ludwig Müller on puolestaan tunnettu Bonhoeffer-tutkija, joka on pitänyt Bonhoefferin teologiaa siltana luterilaisten ja katolilaisten välillä. Myös esimerkiksi evankelikaalit ja baptistit, myös helluntailaiset, ovat olleet Bonhoefferin teologiasta kiinnostuneita, kun ovat tunnistanee sen henkimän sitoutuneen kristillisyyden ja kristillisen sanoman voiman.

Tärkeää on Bonhoefferin vaikutus siihen, että kirkkojen yhteysliikkeessä otettiin uskon sisältö ja kristillinen tunnustus entistä vakavammin. Niinpä Kirkkojen maailmanneuvoston peruskirjassa sitoudutaan kristittyjen yhteyteen Raamatun pohjalta tunnustetun uskon kolmiyhteiseen Jumalaan Isänä ja Poikana ja Pyhänä Henkenä pohjalta. Bonhoefferin ajatus Kristuksen seuraamisesta ja ”toisia varten olevasta kirkosta” vaikutti ajatuksiin kirkon diakonisuudesta ja lähetyksestä. Kirkon ja seurakunnan ei tule käpertyä itseensä vaan rakentaa yhteyksiä ja tavoittaa ihmisiä, jotta usko ja rakkaus leviäisivät ihmisten parissa. Bonhoefferin kritiikki natsien ihmispalvontaa ja sen kääntöpuolena ihmishalveksuntaa ja kristillisen kasteen arvon kieltämistä kastetuilta juutalaisilta tunnustuskysymyksenä innoittivat mm. Luterilaisen maailmanliiton yleiskokousta Dar es Salaamissa 1977 näkemään Etelä-Afrikan apartheid-rotuerottelujärjestelmän kristillisen uskon vastaisena harhana, joka kutsui tunnustautumaan kristilliseen uskoon tällaisen ihmisiä halveksuvan erottelukieltävänä todellisuutena, johon ei tullut olla millään tavalla osallisena.

1980-luvulla Kirkkojen maailmanneuvoston Vancouverin yleiskokouksessa käynnistettiin hanke oikeudenmukaisuus, rauha ja luomakunnan eheys, jonka taustalla oli osaltaan Bonhoefferin Fanössä

¹⁷ Huber 2019, 280.

1934 esittämä ajatus evankelisesta kirkkojen yhteisestä kirkolliskokouksesta, joka olisi kirkkojen äänellä tuominnut hankkeet ryhtyä sotimaan. Hän lausui tuolloin:

Rauha pitää olla, koska Kristus on maailmassa, so. rauha pitää olla, koska on yksi Kristuksen kirkko, jonka tähden yksin koko maailma vielä elää. Ja tämä Kristuksen kirkko elää samanaikaisesti kaikkien kansojen parissa ja kuitenkin kaikkien kansallisten, poliittisten, sosiaalisten, rodullisten rajojen tuolla puolen, ja tämän kirkon veljet ovat yhden Herran Kristuksen käskyn kautta, jota he kuulevat, erottamattomammin sidottuja kuin kaikki historian, veren, luokkien ja ihmisten kielten siteet voivat sitoa. Kaikki nämä maailmansisäiset sidokset ovat kyllä päteviä, eivät yhdentekeviä, mutta Kristuksen edessä ne eivät ole lopullisia sidoksia. Siksi on ekumenian jäsenille, niin kauan kuin he pysyvät Kristuksessa, hänen sanansa ja rauhan käsky pyhempi, murtumattomampi kuin luonnollisen maailman pyhimvät sanat ja teot voivat olla – He eivät voi suunnata aseita toisiaan kohtaan, koska he tietävät, että siten he suuntaisivat aseet itse Kristukseen.¹⁸

Viimeksi viime kesänä Luterilaisen maailmanliiton presidentti, tanskalainen piispa Henrik Stubkjaer nosti esiin Bonhoefferin muistutuksen, että rauhaa ja turvallisuutta ei tule sekoittaa ja mitä se meille merkitsee uuden varustelukierteen keskellä. Bonhoeffer on antanut virikkeitä niin hengelliselle elämälle, sen hoitamisen kehittämiseksi, kuin selkärankaiselle ja rohkealle toiminnalle yhteiskunnallisia vääryyksiä vastaan, jotka uhkaavat jumalattomalla tavalla mitätöidä ihmisten arvon. Viime aikoina hänen ajatuksiaan on nostettu esiin niin kutsutussa julkisessa teologiassa, jossa pohditaan, miten kirkko voi omista lähtökohdistaan arvioida ja tarpeen tullen ottaa kantaa yhteiskunnallisiin asioihin, niin että on uskollinen olemukselleen ja tehtävälleen, mutta samalla pystyy ilmaisemaan itseään ymmärrettävästi ja vaikuttavasti.¹⁹

Siksi Bonhoefferin perintö ei ole vain historiallinen muistutus vaan tämän päivän kristillinen kutsu: puhua Jumalasta Kristus-keskeisesti rukouksen ja syvällisen, tyhjentyttömän ja yhä uudelleen elävöittävän kristillisen uskon lähteen eli Raamatun ja kristillisen tunnustuksen pohjalta, rakentaa yhteisöä Kristuksen ruumiina, suojella ihmispersoonan arvoa ja toimia rohkeasti rauhan, oikeudenmukaisuuden ja kristittyjen näkyvän yhteyden puolesta.

¹⁸ DBW 13, 299–300.

¹⁹ Julkisesta teologiasta ks. esim. Bedford-Strohm 2018.